

I.ÚS 1534/23 ze dne 15. 11. 2023
64/2024 Sb.

Právo na poučení o možnosti uplatnit nárok na náhradu újmy podle zákona o odpovědnosti státu za škodu v případě obětí trestných činů úředních osob

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu
Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v senátu složeném z předsedy Pavla Šámala, soudců Jaromíra Jirsy a Jana Wintra (soudce zpravodaje) o ústavní stížnosti F. V., zastoupeného JUDr. Tomášem Panáčkem, advokátem se sídlem Sborová 81, Fulnek, proti usnesení Nejvyššího soudu č. j. 30 Cdo 500/2023-201 ze dne 21. 3. 2023, rozsudku Městského soudu v Praze č. j. 62 Co 114/2022-147 ze dne 27. 7. 2022 a rozsudku Obvodního soudu pro Prahu 7 č. j. 18 C 3/2021-111 ze dne 27. 10. 2021, za účasti Nejvyššího soudu, Městského soudu v Praze, Obvodního soudu pro Prahu 7, jako účastníků řízení, a České republiky - Ministerstva vnitra, jako vedlejší účastnice řízení, takto:

I. Usnesením Nejvyššího soudu č. j. 30 Cdo 500/2023-201 ze dne 21. 3. 2023, rozsudkem Městského soudu v Praze č. j. 62 Co 114/2022-147 ze dne 27. 7. 2022 a rozsudkem Obvodního soudu pro Prahu 7 č. j. 18 C 3/2021-111 ze dne 27. 10. 2021 bylo porušeno právo stěžovatele na náhradu škody způsobené nesprávným úředním postupem státního orgánu podle čl. 36 odst. 3 Listiny základních práv a svobod.

II. Usnesení Nejvyššího soudu č. j. 30 Cdo 500/2023-201 ze dne 21. 3. 2023, rozsudek Městského soudu v Praze č. j. 62 Co 114/2022-147 ze dne 27. 7. 2022 a rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 7 č. j. 18 C 3/2021-111 ze dne 27. 10. 2021 se ruší.

Odůvodnění

I. Podstata ústavní stížnosti

1. Stěžovatel se domáhá zrušení v záhlaví uvedených rozhodnutí pro porušení svého ústavně zaručeného základního práva na náhradu škody způsobené nesprávným úředním postupem podle čl. 36 odst. 3 Listiny základních práv a svobod (dále jen "Listina").

2. Posouzení ústavní stížnosti závisí na ústavně konformním řešení dvou právních otázek. Zaprvé, zda povinnost orgánů činných v trestním řízení poučít poškozeného o jeho právech podle § 46 trestního řádu zahrnuje povinnost poučít jej o možnosti domáhat se náhrady nemajetkové újmy podle zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem (dále jen "OdšZ"). Zadruhé, zda může absence takového poučení v trestním řízení založit rozpor státem vznesené námitky promlčení podle § 32 odst. 3 OdšZ s dobrými mravy.

II. Okolnosti vzniku újmy

3. Stěžovatele dne 2. 9. 2016 zastavila policejní hlídka. Jeden z policistů při kontrole dokladů stěžovatele fyzicky napadl a poté jej hlídka odvezla na služebnu, kde byl několik hodin neoprávněně zadržován. Proti dvěma policistům bylo následně vedeno společné trestní řízení. Oba byli odsouzeni.

4. Policistu A. D. odsoudil Krajský soud v Ostravě rozsudkem č. j. 3 To 312/2018-564 ze dne 22. 8. 2018 za přečin zneužití pravomoci úřední osoby podle § 329 odst. 1 písm. a) trestního zákoníku a za přečin omezování osobní svobody podle § 171 odst. 1 trestního zákoníku.

5. Policistu L. K. později odsoudil Krajský soud v Ostravě rozsudkem č. j. 3 To 91/2020-701 ze dne 8. 6. 2020 za přečin zneužití pravomoci úřední osoby podle § 329 odst. 1 písm. a) trestního zákoníku.

6. Stěžovatel podal již dne 5. 9. 2016 na pracovišti Generální inspekce bezpečnostních sborů trestní oznámení na zasahující policisty. Výslovně zde uvedl, že se jako poškozený připojuje k trestnímu řízení s nárokem na náhradu újmy.

7. Trestní soudy dospěly k závěru, že policisté způsobili stěžovateli nemajetkovou újmu spočívající v porušení jeho ústavně zaručených práv podle čl. 8 odst. 1 a čl. 10 odst. 1 Listiny. Činem A. D. byla dále způsobena nemajetková újma při porušení čl. 7 Listiny a činem L. K. navíc škoda ve výši 1 100 Kč. Trestní soudy však podle § 229 odst. 1 trestního řádu stěžovatele odkázaly na řízení ve věcech občanskoprávních. Konstatovaly totiž, že na jednání policistů je třeba nahlížet jako na jednání při plnění úkolů státu a za vzniklou újmu tedy odpovídá stát podle OdšZ.

III. Uplatnění nároku na náhradu újmy

8. Předmětem řízení před obecnými soudy byl nárok stěžovatele na náhradu újmy způsobené nesprávným úředním postupem policisty L. K.

9. Samostatnou větev případu tvoří nárok na náhradu újmy způsobené nesprávným úředním postupem policisty A. D., kterou se však Ústavní soud v tomto řízení nezabývá.

10. Pro úplnost Ústavní soud uvádí, že nárok na náhradu újmy způsobené A. D. stěžovatel uplatnil u Ministerstva vnitra dne 28. 11. 2018, tj. do šesti měsíců od vydání pravomocného trestního rozsudku. Ministerstvo mu však náhradu újmy nepřiznalo. Stěžovatel se svým nárokem následně neuspěl ani u obecných soudů. Proti jejich rozhodnutím brojil ústavní stížností, ale Ústavní soud ji odmítl jako zjevně neopodstatněnou usnesením sp. zn. II. ÚS 2219/22 ze dne 11. 10. 2022. Stěžovatel na to reagoval podáním stížnosti k Evropskému soudu pro lidská práva.

11. Stěžovatel svůj nárok na náhradu újmy způsobené L. K. uplatnil u ministerstva dne 16. 11. 2020, tj. do šesti měsíců od vydání pravomocného trestního rozsudku. Nedočkal se však reakce, a proto na stát u Obvodního soudu pro Prahu 7 podal žalobu. Vycházel v ní z toho, že promlčecí lhůta začala běžet nejdříve vyhlášením pravomocného rozsudku.

12. Ministerstvo však vzneslo námitku promlčení. Ve vztahu k nároku na zadostiučinění nemajetkové újmy uvedlo, že šestiměsíční promlčecí lhůta začala běžet dne 2. 9. 2016, kdy se stěžovatel v důsledku policejního zákroku o vzniklé újmě dozvěděl. Nárok se tak promlčel dnem 3. 3. 2017.

13. Stěžovatel se proti tomu ohradil a rozvedl svou argumentaci o počátku běhu promlčecí lhůty. Současně uvedl, že námitka promlčení ze strany státu je v rozporu s dobrými mravy. Odkázal na nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 76/17 ze dne 3. 4. 2018 a uvedl, že měl za to, že žádost o náhradu nemajetkové újmy je možno uplatnit až po skončení trestního řízení s policisty.

IV. Obsah napadených rozhodnutí

14. Obvodní soud v napadeném rozsudku stěžovatelovu žalobu zamítl. Konstatoval, že protiprávní jednání policisty bylo nesprávným úředním postupem podle § 13 OdšZ; tuto skutečnost ostatně nerozporoval ani stát. Soud však upozornil, že promlčecí lhůta ve vztahu k uplatněné nemajetkové újmě podle § 32 odst. 3 OdšZ činí šest měsíců a počíná běžet okamžikem, kdy se poškozený dozvěděl o vzniklé nemajetkové újmě. Rozhodující je povědomí o nepříznivých důsledcích úředního postupu, nikoli povědomí o tom, že šlo o nesprávný úřední postup. Promlčecí lhůta proto počala běžet 2. 9. 2016 a uplynula 2. 3. 2017, přičemž stěžovatel uplatnil svůj nárok u žalované až 19. 11. 2020. K tvrzenému rozporu námitky promlčení s dobrými mravy obvodní soud uvedl, že nesprávný úřední postup v této věci nebyl provázen žádnými dalšími zvláštními okolnostmi, které by tento rozpor zakládaly.

15. Stěžovatel se proti rozsudku obvodního soudu odvolal k Městskému soudu v Praze. Ten však v záhlaví citovaným rozhodnutím potvrdil rozsudek soudu I. stupně, přičemž se plně ztotožnil s právní argumentací obvodního soudu.

16. Stěžovatel se následně obrátil s dovoláním na Nejvyšší soud. Namíтал nesprávné právní posouzení věci spočívající v závěru odvolacího soudu, že státem vznesená námitka promlčení nároku na náhradu nemajetkové újmy není v rozporu s dobrými mravy. Zpochybnil tvrzení, že stát se žádným způsobem nepodílel na tom, že

stěžovatel své nároky na náhradu nemajetkové újmy uplatnil u soudu opožděně. Uvedl, že nárok uplatnil opožděně, protože stát porušil svou zákonnou poučovací povinnost vyplývající z § 46 trestního řádu, kdy jej měl poučit o všech možnostech žádat o uspokojení nároku nemajetkové újmy způsobené trestným činem. Ačkoli mu bylo v trestním řízení již 5. 9. 2016 přiznáno postavení poškozeného a bylo mu předáno písemné poučení, nikde v něm nebyla zmínka o šestiměsíční promlčecí lhůtě pro uplatnění nároku vůči státu; poučen nebyl ani později. Stěžovatel proto uzavírá, že promlčení jeho nároku zavínil stát, neboť on sám nevěděl, jak má správně postupovat. Současně upozornil, že před obvodním soudem jako důkaz navrhoval trestní spisy, v nichž je obsaženo vadné poučení; rovněž navrhoval doplnit dokazování o své dovolání v druhé větvi případu, kde poukazuje na absenci poučení.

17. Nejvyšší soud však dovolání stěžovatele odmítl. Ztotožnil se se závěry odvolacího soudu stran počátku běhu promlčecí lhůty a námitky promlčení a uvedl, že tvrzení o porušení poučovací povinnosti je novým tvrzením, které podle § 241a odst. 6 občanského soudního řádu nelze uplatnit v dovolacím řízení. V žalobě absentovalo toto v dovolání obsažené skutkové tvrzení, a proto k němu nemohl dovolací soud přihlídnout.

V. Obsah ústavní stížnosti

18. Stěžovatel v ústavní stížnosti zaprvé tvrdí, že se šestiměsíční subjektivní promlčecí lhůta podle § 32 odst. 3 věty první OdšZ měla počítat až od pravomocného odsouzení policisty za jeho protiprávní akt. Upozorňuje, že v judikatuře nenašel obdobný případ. Nárok na náhradu nemajetkové újmy by byl podle napadeného výkladu obecných soudů nucen uplatnit v situaci, kdy by nebyl schopen nesprávný úřední postup prokázat. Nacházel by se v důkazní nouzi a musel by za vedení řízení vynaložit značné prostředky. Stěžovatel proto vycházel z toho, že vědomost o vzniku nemajetkové újmy vzniká až v okamžiku, kdy je zákrok policistů trestním soudem posouzen jako neoprávněný, a to i s přihlédnutím k zásadě presumpce nevinny.

19. Stěžovatel zadruhé zpochybňuje závěry obecných soudů k tvrzenému rozporu námitky promlčení s dobrými mravy. Upozorňuje na tlak ze strany policistů, kterému musel po oznámení protiprávního aktu čelit, a současně zdůrazňuje absenci poučení v trestním řízení, kterou popsal ve svém dovolání; stát tím měl zavinit promlčení stěžovatelova nároku. Tvrdí, že byl vystaven ponižujícímu zacházení, přičemž mu nebyl poskytnut účinný prostředek nápravy.

20. Stěžovatel uvádí, že předmětem jeho ústavní stížnosti je toliko nárok na zaplacení částky 150 000 Kč z titulu nemajetkové újmy, nikoli další související nároky uplatňované u obecných soudů. Navrhuje, aby Ústavní soud vyslovil rozpor napadených rozhodnutí s čl. 36 odst. 3 Listiny a zrušil je.

VI. Vyjádření účastníků řízení

21. Obvodní a městský soud ve vyjádření k ústavní stížnosti plně odkazují na odůvodnění svých rozsudků. Městský soud k namítané absenci poučení stěžovatele dodává, že poučení o právu domáhat se náhrady újmy podle OdšZ je poučením podle hmotného práva, které se se ani v trestním řízení poškozenému neposkytuje.

22. Nejvyšší soud ve vyjádření obsáhle a s odkazy na judikaturu vysvětluje a rozvádí důvody svého rozhodnutí. Mimo jiné uvádí, že nebyly zjištěny žádné mimořádné či zvláštního zřetele hodné okolnosti, které by stěžovateli zabránily ve včasné uplatnění jeho nároku a pro které by závěr o jeho promlčení byl nepřiměřeně tvrdý. Uplatnění promlčecí námitky by se podle judikatury přičilo dobrým mravům jen za zcela výjimečných okolností, které v této věci nenastaly. K promlčení nároku přitom došlo výlučně v důsledku určité liknavosti poškozeného.

23. K namítané absenci poučení stěžovatele v trestním řízení Nejvyšší soud upozorňuje, že šlo o nepřipustnou novotu v dovolacím řízení. V té souvislosti odkazuje na zásadu subsidiarity ústavní stížnosti. Navíc doplňuje, že rozsah poučení poškozeného podle § 46 trestního řádu vyplývá zejména z § 43 odst. 3 trestního řádu. Ze znění zákona je zřejmé, že orgány činné v trestním řízení mohou poskytovat jen poučení o právech, které má poškozený v trestním řízení (a které v něm může uplatnit). V adhezním řízení přitom může trestní soud zavázat k náhradě újmy výlučně odsouzeného, jímž nemůže být stát.

24. Podle Nejvyššího soudu by měl Ústavní soud věc odmítnout nebo zamítnout. V zájmu předvídatelnosti svého rozhodování by se neměl odchýlit od svých závěrů ve věci stěžovatele vedené pod sp. zn. II. ÚS 2219/22.

25. Stěžovatel v replice upozorňuje, že správné uplatnění nároku na náhradu újmy je za současné právní úpravy velmi obtížné. Generální inspekce bezpečnostních sborů, ani prvostupňový trestní soud zpočátku také nevěděly, že nárok je třeba uplatnit u ministerstva podle OdšZ. Dále uvádí, že nesl náklady právního zastoupení (jako

poškozený) v trestním řízení a následně i náklady spojené s vedením řízení o náhradu újmy; celkově musel vynaložit částku přesahující 150 000 Kč.

VII. Posouzení podmínek řízení

26. Procesní podmínky řízení o ústavní stížnosti jsou splněny. Ústavní stížnost byla podána včas oprávněným a řádně zastoupeným stěžovatelem. Ústavní soud je k projednání ústavní stížnosti příslušný a nejsou dány ani důvody její nepřipustnosti.

27. Nejvyšší soud odmítl dovolání stěžovatele s poukazem na to, že stěžovatel netvrdil skutečnosti namítané v dovolacím řízení před soudy v řízení nalézacím, byť tak učinit mohl. Takový závěr je často důvodem tzv. materiální nepřipustnosti ústavní stížnosti (srov. nálezn. sp. zn. II. ÚS 3383/14 ze dne 6. 9. 2016). Stěžovatel totiž podle § 75 odst. 1 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu (dále jen "zákon o Ústavním soudu"), musí vyčerpát všechny procesní prostředky, které mu zákon k ochraně jeho práva podle čl. 36 odst. 3 Listiny poskytuje. Kromě jejich formálního vyčerpání je navíc třeba, aby relevantní námitky byly předestřeny obecným soudům před tím, než jsou uplatněny v ústavní stížnosti.

28. Postup stěžovatele v této věci však nepřipustnost ústavní stížnosti nezakládá. Stěžovatel v žalobě před obvodním soudem obsáhle argumentoval tím, že promlčecí lhůta začala běžet až vyhlášením pravomocného rozsudku. Tento závěr však ministerstvo rozporovalo a ve vyjádření k žalobě vzneslo námitku promlčení. Při následném jednání stěžovatel neúspěšně navrhoval doplnění dokazování o své dovolání ve druhé větvi případu, v němž mj. upozorňuje na absenci poučení, a zopakoval návrh na provedení důkazu trestními spisy, z nichž je tato skutečnost rovněž patrná. V písemném vyjádření především vysvětloval, proč měla promlčecí lhůta začít běžet až pravomocným odsouzením policisty. Dále uvedl, že pokud by tomu tak nebylo, námitka promlčení ze strany státu by byla v rozporu s dobrými mravy, neboť měl z mnoha důvodů za to, že žádost o náhradu nemajetkové újmy je možno uplatnit až po skončení trestního řízení s policisty. Odkázal přitom na nálezn. Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 76/17 ze dne 3. 4. 2018. V odvolání proti rozsudku obvodního soudu především opět obsáhle rozporoval závěr soudu o počátku běhu promlčecí lhůty. Zopakoval však i své tvrzení o případném rozporu promlčení s dobrými mravy.

29. Je tedy pravdou, že stěžovatel řádně tvrdil absenci poučení o možnosti domáhat se náhrady újmy podle OdšZ až v dovolání. Činil tak již seznámen s usnesením Nejvyššího soudu č. j. 30 Cdo 2990/2021-98 ze dne 30. 5. 2022, který v druhé větvi případu odmítl jeho dovolání a uzavřel, že promlčecí lhůta počala běžet zákrokem policistů a že stát nezneužil právo, a proto není námitka promlčení v rozporu s dobrými mravy. Stěžovatelovo dovolání v této větvi již nerozporovalo právní závěr o počátku běhu promlčecí lhůty, ale soustředilo se toliko na hodnocení vznesené námitky perspektivou dobrých mravů.

30. Z uvedeného je zřejmé, že stěžovatel až do dovolání zdůrazňoval první linii své argumentace, tj. tvrzení, že promlčecí lhůta začala běžet až pravomocným trestním rozsudkem. Druhá linie jeho (eventuální) argumentace zaměřená na rozpor námitky promlčení s dobrými mravy byla poněkud upozaděna; soud jej však mohl i v kontextu navrhovaných důkazů (trestní spisy, dovolání v druhé větvi případu) vyzvat k doplnění rozhodných skutečností podle § 118a odst. 1 občanského soudního řádu. Tvrzení stěžovatele o absenci poučení bylo navíc již implicitně obsaženo v reakci na vznesenou námitku promlčení, když uvedl, že měl celou dobu za to, že žádost o náhradu nemajetkové újmy je možno uplatnit až po skončení trestního řízení s policisty; první linii své argumentace ostatně stavěl právě na tomto tvrzení.

31. Ústavní soud proto uzavírá, že stěžovatel vyčerpал všechny procesní prostředky, které mu zákon k ochraně jeho práva poskytuje ve smyslu § 75 odst. 1 zákona o Ústavním soudu, a to způsobem, kterým nezaložil důvod materiální nepřipustnosti. Ústavní soud tím nehodnotí procesní postup obecných soudů, který ostatně nebyl napaden. Hodnocení materiální nepřipustnosti automaticky nezávisí na závěru o nepřipustnosti dovolání, byť by byl oprávněný, i když z něj vychází a ve většině případů jej následuje. Ústavní soud musí zhodnotit, zda činnost orgánů státu ve svém souhrnu nezaložila porušení čl. 36 odst. 3 Listiny.

32. Ústavní soud si je dále vědom, že v usnesení sp. zn. II. ÚS 2219/22 obdobnou věc nepodrobil věcnému přezkumu a odmítl ji pro zjevnou neopodstatněnost. Taková usnesení však nejsou pro Ústavní soud závazná (a contrario § 23 zákona o Ústavním soudu), a nebrání tedy věcnému projednání návrhu (srov. nálezn. sp. zn. IV. ÚS 301/05 ze dne 13. 11. 2007).

VIII. Posouzení věci

33. Podle čl. 36 odst. 3 Listiny má každý právo na náhradu škody způsobené mu nezákonným rozhodnutím soudu, jiného státního orgánu či orgánu veřejné správy nebo nesprávným úředním postupem. Toto ustanovení na základě čl. 36 odst. 4 Listiny provádí OdšZ.

34. Škodou ve smyslu čl. 36 odst. 3 Listiny se rozumí i nemajetková újma (srov. nálezy sp. zn. III. ÚS 2062/18 ze dne 22. 10. 2018, I. ÚS 3391/15 ze dne 14. 11. 2017 nebo I. ÚS 4227/12 ze dne 12. 5. 2014). Ústavní soud proto následuje pojmosloví zavedené občanským zákoníkem a z čl. 36 odst. 3 Listiny dovozuje nárok na náhradu újmy (škody a nemajetkové újmy).

Promlčecí lhůta

35. Nárok na náhradu nemajetkové újmy se podle § 32 odst. 3 OdšZ promlčí za šest měsíců ode dne, kdy se poškozený dozvěděl o vzniklé nemajetkové újmě (nejpozději však do deseti let ode dne, kdy nastala právní skutečnost, se kterou je vznik nemajetkové újmy spojen).

36. Podle judikatury Nejvyššího soudu obecně platí, že pro počátek běhu lhůty je rozhodné, kdy se poškozený dozvěděl o tom, že v jeho poměrech nastaly nepříznivé důsledky úředního postupu. Rozhodné naopak není, kdy se poškozený dozvěděl o tom, že se jednalo o úřední postup nesprávný; nesprávnost totiž konstatuje soud v řízení podle OdšZ (srov. usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 2040/2012 ze dne 6. 2. 2013).

Ústavnost délky promlčecí lhůty

37. Ústavní soud se opakovaně zabýval šestiměsíční subjektivní promlčecí lhůtou podle § 32 odst. 3 OdšZ. Ta je sice svou délkou na samé hranici ústavnosti (srov. nálezy sp. zn. I. ÚS 3391/15 ze dne 14. 11. 2017), zvláště při vědomí, že jde o zvláštní úpravu odchylnou od tříleté promlčecí lhůty podle občanského zákoníku. In abstracto ale protiústavní není (srov. nálezy sp. zn. I. ÚS 1532/16 ze dne 14. 9. 2016).

Rozpor námítky promlčení s dobrými mravy

38. Ústavním korektivem krátkosti této promlčecí lhůty může být v konkrétních případech rozpor námítky promlčení (vznesené státem) s dobrými mravy podle § 2 odst. 3 občanského zákoníku (srov. nálezy sp. zn. I. ÚS 1532/16 ze dne 14. 9. 2016). Institut dobrých mravů totiž obecným soudům otevírá prostor pro ústavně konformní výklad OdšZ, vedly-li by je mimořádné okolnosti konkrétního případu k závěru, že by vyhověním námítky promlčení porušily čl. 36 odst. 3 Listiny (srov. sp. zn. II. ÚS 76/17 ze dne 3. 4. 2018, I. ÚS 3391/15 ze dne 14. 11. 2017). V některých případech se navíc k čl. 36 odst. 3 Listiny přidávají závazky z Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (srov. rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Gäfgen proti Německu, č. 22978/05).

39. Platí proto, že námítka promlčení vznesená státem proti nároku na zadostiučinění za nemajetkovou újmu je rozporná s dobrými mravy nejen v případech zneužití práva. Jak uvádí Nejvyšší soud, rozpor námítky promlčení s dobrými mravy v těchto věcech založí i mimořádné a zvláštního zřetele hodné okolnosti, které na straně poškozeného vytvořily závažnou překážku, jež mu ve včasném uplatnění jeho nároku zabránila a pro kterou by závěr o promlčení uplatněného nároku byl pro něj nepřiměřeně tvrdý (srov. rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 2224/2022 ze dne 27. 2. 2023). Aplikace těchto závěrů přitom musí být vnímavá vůči ústavnímu základu nárokovaných práv.

Vliv souvisejících řízení na běh promlčecí lhůty

40. Soudní řád správní v § 41 stanoví, že po dobu řízení před soudem se staví promlčecí lhůta u nároku na náhradu újmy způsobené při výkonu veřejné moci. Podání zásahové žaloby proti jednání policistů by proto vedlo ke stavění promlčecích lhůt podle OdšZ.

41. Trestní řád však takovou úpravu nezná. Pokud je tedy trestným činem spáchaným úřední osobou způsobena újma a poškozený se přihlásí do trestního řízení a uplatní nárok na její náhradu, na běh promlčecí lhůty podle OdšZ to nemá vliv.

42. Ústavní soud ve své ustálené judikatuře zdůrazňuje povinnost ochrany práv poškozených a obětí trestných činů. Trestní soudy mají povinnost svým postupem usilovat o naplnění podmínek pro přiznání náhrady újmy již v adhezním řízení. Platí totiž, že stát má ústavní povinnost vytvořit co možná nejefektivnější systém procesních institutů sloužících k náhradě újmy způsobené trestnou činností (srov. nálezy sp. zn. II. ÚS 297/22 ze dne 26. 6.

2023). Ochrana práv obětí trestného činu spáchaného úřední osobou, jejíž jednání je přičitatelné státu, by přitom neměla být výrazně slabší než ochrana obětí jiných trestných činů.

43. Trestné činy úředních osob jsou z ústavního hlediska zvláště závažné. Představují zpravidla nejzávažnější formu újmy způsobené státem a nejzávažnější formu nesprávného úředního postupu podle čl. 36 odst. 3 Listiny. Úhelným kamenem demokratického právního státu je, že státní moc slouží všem občanům (veřejnému zájmu) a že ji lze za tímto účelem uplatňovat jen v případech, v mezích a způsoby, které stanoví zákon (čl. 2 odst. 3 Ústavy). Je proto nezbytné, aby stát nejen účinně odrazoval úřední osoby od protiprávního jednání, ale aby poškozeným umožnil účinně žádat náhradu újmy podle čl. 36 odst. 3 Listiny, zvláště když jde o újmu způsobenou trestným činem.

44. To, že právní řád nijak neřeší vztah trestního řízení s OdšZ, je nastíněnou optikou značně problematické. Pokud by se stěžovatel se svým nárokem obrátil na Ministerstvo zemědělství, Státní úřad pro jadernou bezpečnost nebo Národní sportovní agenturu, ty by jej musely podle § 14 odst. 2 OdšZ postoupit příslušnému ministerstvu nebo správnímu úřadu, tedy Ministerstvu vnitra (srov. § 6 OdšZ). Pokud by tak náhodou neučinily, k promlčení podle věty druhé § 14 odst. 2 OdšZ by nedošlo. Je poněkud zarážející, že když se s důvěrou obrátí na Generální inspekci bezpečnostních sborů, právní řád na nic obdobného nepamatuje.

Poučovací povinnost v trestním řízení

45. Tento nedostatek právní úpravy lze přitom napravit ústavně konformním výkladem § 46 trestního řádu a § 3 odst. 4 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Orgány činné v trestním řízení mají podle § 46 trestního řádu povinnost poučit poškozeného o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění a v rámci poučení jej musí upozornit i na možnost žádat o uspokojení nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy způsobené trestným činem. Rovněž podle § 3 odst. 4 zákona o obětech trestných činů mají povinnost srozumitelným způsobem informovat oběť o jejich právech a umožnit jí jejich plné uplatnění.

46. Obecné soudy výše uvedená ustanovení vykládají restriktivně v tom smyslu, že se poučení týká výlučně procesních práv podle trestního řádu a zákona o obětech trestných činů. Ustanovení § 46 trestního řádu však stanoví orgánům činným v trestním řízení jasnou povinnost upozornit poškozeného i na možnost žádat o uspokojení nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy způsobené trestným činem. Takovým nárokem může být i nárok podle OdšZ, byla-li trestným činem způsobena újma, vzniklá v důsledku jednání, které lze kvalifikovat jako nesprávný úřední postup podle OdšZ, tedy újma přičitatelná státu. Právní řád je totiž nezbytné vnímat a vykládat jako jeden celek, který by měl ve svém souhrnu dávat smysl.

47. V některých případech (zvláště v počátečních fázích řízení) není ani pro orgány činné v trestním řízení snadné určit, zda za újmu odpovídá stát, neboť je mu škodné jednání přičitatelné, nebo zda se jedná o tzv. exces, za nějž odpovídá osoba škůdce (srov. usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 2699/2010 ze dne 15. 6. 2011). V takových případech proto poškozený musí být upozorněn, že může souběžně uplatnit adhezní nárok a nárok podle OdšZ, aby se vyhnul promlčení.

48. Je proto třeba vycházet z toho, že poškozený musí být v trestním řízení řádně poučen o možnosti uplatnit nárok na náhradu újmy postupem podle OdšZ, a to jakmile vyjdou najevo skutečnosti nasvědčující tomu, že trestný čin mohl být spáchan úřední osobou.

49. O obtížnosti řešení otázky, kdo za způsobenou újmu odpovídá, svědčí i postup obecných soudů, když až při odsouzení policisty L. K. odkázaly poškozeného podle § 229 odst. 1 trestního řádu na řízení ve věcech občanskoprávních (s poukazem na OdšZ). Dospěl-li však okresní soud k závěru, že jednání obžalovaného policisty bylo jednáním při plnění úkolů státu, a proto za vzniklou újmu odpovídá stát, měl již na počátku hlavního líčení postupovat podle § 206 odst. 3, 4 per analogiam trestního řádu (srov. č. III/1967 a č. 29/1969 Sbírky rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu a komentář Šámal, P. a kol. Trestní řád II. Komentář. 7. vydání, Praha: C. H. Beck, 2013, s. 2594-2598). Okresní soud měl tedy mnohem dříve rozhodnout, že poškozený svůj nárok na náhradu újmy v trestním řízení uplatňovat nemůže. Následně by pak vůbec nerozhodoval podle § 229 odst. 1 trestního řádu.

50. Z čl. 36 odst. 3 Listiny plyne státu povinnost zajistit nejen uspokojení hmotněprávního nároku na náhradu újmy, ale rovněž vytvořit dostatečně efektivní procesní systém k jeho uplatnění (k povaze pozitivních závazků srov. nálezný sp. zn. II. ÚS 1413/21 ze dne 25. 10. 2021). Současná právní úprava je přitom ve vztahu k uplatňování nároku na náhradu újmy způsobené trestným činem spáchaným úřední osobou neintuitivní a pro právního laika, oběť trestného činu, matoucí. Poškozený v domnění, že svůj nárok uplatnil, čeká na výsledek

dlouhého trestního řízení, aby zjistil, že mu během čekání krátká lhůta k uplatnění nároku podle napadených rozsudků uplynula. A to přesto, že svou újmu před státními orgány prokazatelně tvrdil, ale nikdo ho neupozornil, že ji má tvrdit před jinými státními orgány. Na jeho poučení je proto třeba bezpodmínečně trvat. Jedině takový výklad vyhoví požadavkům čl. 36 odst. 3 Listiny.

Rozpor námitky promlčení s dobrými mravy

51. Na promlčení nároku stěžovatele na náhradu nemajetkové újmy se významně přičinil stát, resp. orgány činné v trestním řízení, a to tím, že nesplnily svou poučovací povinnost a neupozornily stěžovatele, že svůj nárok na náhradu újmy může uplatnit u Ministerstva vnitra podle OdšZ.

52. Stěžovatel se orgánům činným v trestním řízení přihlásil jako poškozený již třetí den po protiprávním policejním zákroku, tj. v době běhu promlčecí lhůty podle OdšZ. Výslovně přitom uplatnil svůj nárok, který byl následně posouzen jako adhezní podle § 43 odst. 3 trestního řádu, a nebyl přitom poučen o možnosti uplatnit jej u Ministerstva vnitra postupem podle OdšZ.

53. Stěžovatel do protokolu Generální inspekce bezpečnostních sborů dne 5. 9. 2016 uvedl: "Po poučení dle § 43 odst. 3 trestního řádu se jako poškozený připojuji k trestnímu řízení s nárokem na náhradu škody ve výši, kterou zatím nedokáži vyčíslit, určitě budu žádat odškodnění, jak za rozbitý mobil, tak za způsobené zranění a současně navrhuji, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit tuto škodu." V prohlášení oběti o dopadu trestného činu téhož dne uvedl: "Mám za to, že mě policisté bezdůvodně napadli, připojuji se jako poškozený v trestním řízení se škodou, kterou později upřesním do dvou měsíců."

54. Z trestního spisu plyne, že orgány činné v trestním řízení vedly stěžovatele jako poškozeného od 5. 9. 2016 až do vynesení pravomocného rozsudku. Teprve v rozsudku obvodního soudu bylo konstatováno, že odpovědnost za způsobenou újmu nese stát; totéž zopakoval v pravomocném rozsudku krajský soud v roce 2020. Tou dobou byl však nárok již dlouho promlčen.

55. Došlo tedy k poněkud paradoxní situaci, že ačkoli stěžovatel již tři dny po zákroku podal trestní oznámení, přihlásil se u státního orgánu jako poškozený a vznesl nárok na náhradu újmy, odešel i přes odsouzení policistů a konstatování vzniku újmy s prázdnou.

56. Státem vznesenou námitku promlčení je proto s přihlédnutím k čl. 36 odst. 3 Listiny nutné posoudit jako námitku rozpornou s dobrými mravy. Nesplnění poučovací povinnosti ve spojení se současnou právní úpravou totiž založilo mimořádné a zvláštního zřetele hodné okolnosti, které na straně poškozeného vytvořily závažnou překážku, jež mu ve včasném uplatnění jeho nároku zabránila a pro kterou by závěr o promlčení uplatněného nároku byl pro něj nepřiměřeně tvrdý (srov. rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 2224/2022 ze dne 27. 2. 2023). Opačný výklad by byl porušením práva podle čl. 36 odst. 3 Listiny.

57. Platí proto, že pokud poškozený v trestním řízení

a) u orgánu činného v trestním řízení uplatnil v promlčecí lhůtě podle § 32 odst. 3 OdšZ nárok na náhradu nemajetkové újmy podle § 43 odst. 3 trestního řádu

b) a současně nebyl poučen o možnosti uplatnit nárok postupem podle OdšZ, jakmile vyšly najevo skutečnosti nasvědčující tomu, že trestný čin mohl být spáchán úřední osobou, bude námitka promlčení vznesená státem vůči nároku poškozeného na náhradu nemajetkové újmy podle OdšZ zpravidla v rozporu s dobrými mravy.

58. Do rozporu s dobrými mravy se tato námitka zpravidla nedostane, pokud k uplatnění nároku dojde až poté, kdy by tato lhůta stejně uplynula i při fikci počátku běhu promlčecí lhůty právní mocí rozhodnutí, kterým se trestní řízení pravomocně končí, nebo usnesení podle § 206 odst. 3, 4 trestního řádu (bod 49 výše).

Závěrečná poznámka

59. Ústavní soud k věci přistoupil v souladu se zásadou zdrženlivosti a vyložil ustanovení podústavního práva ústavně konformním způsobem. V důsledku toho nebylo třeba přistupovat ke zrušení ustanovení zákona, vyslovovat protiústavnost mezery v právu a ani zpochybňovat ustálenou judikaturu Nejvyššího soudu. Nic to však nemění na tom, že současná právní úprava je pro laiky nepřívětivá a matoucí. Je na zákonodárci, aby zvažil její úpravu.

IX. Závěr

60. Ústavní soud uzavírá, že napadenými rozhodnutími bylo porušeno právo stěžovatele na náhradu škody způsobené nesprávným úředním postupem státního orgánu podle čl. 36 odst. 3 Listiny. Ústavní soud je proto podle § 82 odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu ruší.

61. Obvodní soud projedná věc znovu a vyloží přitom podústavní právo ústavně konformním způsobem. Námitku promlčení vznesenou státem proto posoudí jako rozpornou s dobrými mravy.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 15. listopadu 2023

Pavel Šámal, v. r.
předseda senátu